

«بسم الله الرحمن الرحيم»

موضوع مقاله:

تأثیر خانواده بر تربیت فرزندان از منظر آیات و روایات

حلیمه بشنام^۱

چکیده :

بی شک یکی از موضوعاتی که بشر، در تمامی دوران حیات خود با آن رو به رو بوده و هست، مقوله ی تربیت می باشد. چراکه تربیت به عنوان جز لاینفک زندگی، ارزشمندترین و مهم ترین وظیفه ی آدمی به شمار می آید. از آن جایی که خانواده نخستین پایگاه تربیتی و آبراهی است که کودک را به اقیانوس جامعه پیوند می دهد، هر قدر در تربیت فرزند صالح و شایسته مبادرت ورزیم، به همان میزان ثمره ی آن را در پیدایش جامعه ای سالم خواهیم دید. از این رو خانواده بهترین بستری است که می تواند برنامه های تربیتی نازل شده از سوی خداوند را در اختیار فرزند خود قرار دهد و با تربیت دینی صحیح، راهگشا و پیش برنده ی وی به سمت قله های کمال و معرفت باشد. در این پژوهش که به صورت توصیفی-کتابخانه ای صورت گرفت، با توجه به داده ها و اطلاعات کتب و مقالات موجود در این زمینه، به بررسی تأثیر خانواده در تربیت فرزند از منظر آیات و روایات پرداخته شد و موضوعاتی چون تربیت دینی بصورت کلامی و تربیت عملی، نقش والدین در تربیت کودکان و عوامل تأثیرگذاری بر تربیت فرزندان تبیین گردید. طبق نتایج به دست آمده، اهم واجبات در اسلام، تربیت اولاد است و از نظر تجربه و تاریخ به اثبات

¹. طلبه سطح دو، حوزه علمیه فاطمیه، شهرستان باغملک

رسیده است که پدر و مادر در تعیین سرنوشت فرزند خویش و سعادت و شقاوت وی، دخالت دارند.

کلیدواژه ها: خانواده، تربیت دینی، فرزند، اسلام

مقدمه:

اسلام مسلماً دارای سیستم های مستقل حقوقی، کلامی، اخلاقی، سیاسی و اقتصادی مخصوص به خود است که با سیستم های مشابه جوامع و ادیان دیگر کاملاً متفاوت است. پیدایش این سیستم ها بدون وجود یک نظام مستقل تعلیم و تربیت امکان پذیر نبود و نیست. قسمت عمده ی قرآن، بحث و بررسی مسائل تعلیم و تربیت انسان و جامعه مسلمان است و پیامبر و رهبران دین نمونه های زنده تعلیم و تربیت اسلامی بودند و سنت و سیره ی آنان چگونگی اجرای موازین و مبانی تعلیم و تربیت اسلامی را پیشنهاد می نماید. موجود انسان از بدو خلقت از برای خود یا فرزندان خویش با موضوع بیاموختن و پروراندن و تربیت کردن عجین و همراه بوده است. تربیت اسلامی یکی از مهم ترین و عمده ترین ترین بخش معارف اسلامی و فلسفه بعثت پیامبران و اساسی ترین وظیفه اولیای الهی و متولیان و مربیان جامعه انسانی اسلامی است، که با مراجعه به متون اسلامی به خصوص قرآن کریم، این حقیقت بر همگان آشکار می شود. آیات زیر بیانگر ادعای فوق است: ای کسانی که ایمان آورده اید مراقب خود باشید، او کسی است که در میان جمعیت درس نخوانده، رسولی از خودشان برانگیخت که آیاتش را بر آن ها می خواند و آن ها را تزکیه می کند.¹ دین کهن ترین و نافذترین نهاد اجتماعی بشر است و تحقیقات، ارتباط تنگاتنگ دین را با تعلیم و تربیت نشان می دهد. در بین عوامل مختلفی که در تربیت انسان تأثیر گذار هستند خانواده به عنوان اولین کلاس تربیتی فرزند از اهمیت خاصی برخوردار است. یکی از مهم ترین و موثرترین دوران های زندگی انسان، دوران کودکی و نوجوانی است. در این دوران شخصیت فرد پایه ریزی می شود و شکل می گیرد. از آن جایی که رشد و شکوفایی استعداد های کودک، همزمان در ابعاد مختلف شخصیت بدنی، عاطفی،

¹. آل عمران، 164

اجتماعی و دینی صورت میپذیرد، کاری ظریف و پیچیده است. اسلام به این منظور به وجود آمد که به انسان، ابعاد واقعی و شان انسانی اعطا کند، یعنی انسان را از نظر زندگی اجتماعی، شخصی و سیاسی تحول بخشد و به عتای روحی انسان یاری دهد.

قلمرو تربیت دینی همانند قلمرو دین گسترده است. همان گونه که دین با جسم، جان، احساس و عواطف انسان سر و کار دارد و برای زندگی فردی و اجتماعی بشر برنامه ریزی می کند، تربیت دینی نیز در همین راستا گام برمی دارد و باید همین هدف را دنبال کند؛ زیرا تربیت دینی از دین الهام می گیرد و با به کارگیری آموزه های دینی به پرورش انسان می پردازد. دین همه جنبه های زندگی بشر را دربرمی گیرد و برای هر جنبه ای، شیوه رفتاری ویژه ای را ارائه می کند. تربیت دینی نیز این رسالت را دارد که دستورهای دینی را در جامعه نهادینه کند و مردم را به پیروی از آموزه های دینی فرا بخواند. بر همین اساس، تربیت دینی، گستره وسیعی دارد و همه جنبه های زندگی انسان اعم از مادی و معنوی را فرامی گیرد.

همه مکاتب، مذاهب و ممالک برای تربیت آدمی در دوران کودکی به دلایل متعدد اهمیتی ویژه می دهند. از آنجا که اسلام برترین آیین ترقی و تکامل بشر است، بر تربیت فرزندان به ویژه در دوره کودکی تاکید فراوان دارد و آن را از جمله وظایف والدین و در شمار حقوق فرزندان می داند.

پیشینه پژوهش های انجام شده در رابطه با موضوع تحقیق ضمن بررسی های به عمل آمده پیرامون موضوع تحقیق دریافتیم که تحقیقات بیشماری پیرامون موضوع انجام گرفته است مانند: والدین و تربیت دینی فرزندان (مرتضی بازدار)، ک ازوظایف مهم خانواده را تربیت فرزند میدانند، یا پژوهش اعظم پارسا، ملیحه ساقندی ک در مقاله به بررسی نقش خانواده در تربیت فرزندان میپردازد و...

لذا با توجه به اهمیت تعلیم و تربیت کودک در دین اسلام، برآن شدیم تا به بررسی تربیت دینی پرداخته و به دنبال پاسخگویی به سوال «تاثیر خانواده بر تربیت فرزندان از منظر آیات قرآن و روایات» باشیم. این پژوهش از نوع مقالات توصیفی، کتابخانه ای می باشد که بنا بر هدف گذاری اولیه و سوالات پژوهش به بررسی مقالات، کتاب ها و پژوهش های انجام شده در زمینه تاثیر خانواده بر

تربیت دینی فرزندان، به همراه تبیین موضوعاتی چون: مفهوم تربیت، تربیت کلامی و عملی و ... می پردازد.

معیار اصلی برای انتخاب مقالات و منابع گزینش شده، میزان توجه مقالات و کتاب ها به تربیت، تربیت دینی و تاثیر خانواده بر تربیت دینی فرزندان از منظر آیات قرآن و روایات است.

1) مفهوم شناسی

قبل از پرداختن به بحث اصلی لازم است تا پیرامون مفاهیم و متغیر های این موضوع تبیینی صورت گیرد.

1-1) تربیت

تربیت یعنی پرورش دادن چیزی از حالتی به حالت دیگر تا این که کامل و تمام شود.¹ و در اصطلاح تربیت به معنای فراهم آوردن زمینه برای پرورش استعداد های درونی هر موجود و به ظهور و به فعلیت رسانیدن امکانات بالقوه درون او و آنگاه که با پسوند خانواده بیاید، بدین معناست که در این نهاد کوچک، افرادی به عنوان مربیان و کسانی در جایگاه تربیت شوندگان وجود دارند.²

1-2) خانواده

در تعریف خانواده در لغت این چنین آمده که: خانواده به معنای، زن و فرزند، خاندان، دودمان و فامیل است.³ و خانواده در اصطلاح متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر،

¹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، بی تا، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج 1، مرتضوی، تهران، ص 336

². جمعی از نویسندگان به کوشش زهرا آیت اللهی، 1391، اخلاق در خانواده، دفتر نشر معارف، قم، ص 507

³. دهخدا، علی اکبر، 1377، لغت نامه دهخدا، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران، ص 9438

شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک به وجود می آورند و در واحد خاص زندگی می کنند.^۱

3-1) تربیت دینی

آنچه در کتاب های موجود در مورد دین و تربیت به چشم می خورد، فقدان ارائه معنایی معین از دین و تربیت از سوی علما و دانشمندان است. از این رو به طور طبیعی نظریات متعددی درباره مفهوم تربیت دینی ابراز شده است. دائرة المعارف بین المللی تربیت، تربیت دینی را چنین تعریف می کند: «تدریس منظم و برنامه ریزی شده که هدف از آن دست یابی فرد به اعتقاداتی درباره وجود خداوند، حقیقت جهان هستی و زندگی و ارتباط انسان با پروردگارش و دیگر انسان هایی که در جامعه با آن ها زندگی می کند و بلکه با همه آحاد بشر است».^۲

2) تأثیر خانواده بر تربیت دینی

عوامل متعدد در فرایند تربیت و انتقال ارزش های دینی در اطفال تأثیر گذار است اما خانواده در این زمینه با نفوذترین عامل به شمار می رود. کودک نخستین چشم انداز را از جهان پیرامون، در خانواده می آموزد و احساس وجود می کند و با آداب و رسوم اجتماعی و مراسم دینی آشنا و به وظایف فردی و حدود و اختیارات مسئولیت های خود پی می برد زیرا خمیرمایه ی شخصیت انسان در خانواده تکوین می یابد و نگرش ها، رغبت ها و رفتار های خوشایند و ناخوشایند نسبت به پدیده های مختلف از خانه سرچشمه می گیرد، و طبق تفسیر آیات قرآن تربیت دینی فرزندان، برعهده مدیر خانواده است.^۳

^۱. قنادان، منصور، 1375، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، آوای نور، تهران، ص 148

^۲. رلی جیوس، توماس، تعلیم و تربیت دینی (مجموعه مقالات)، مترجم؛ مشایخی راد، شهاب

الدین، 1911، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ص 11

^۳. قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، جلد 10، 1387، ص 31

5-2-2) تأثیر قرآن بر تربیت

قرائت قرآن از کارهای بسیار پسندیده است و اگر از وی تدبیر خواننده شود علاوه بر ثواب موجب تقویت فکر و تهذیب عقل و نظر و عواطف انسان می‌گردد. بوعلی سینا و ابن خلدون و غزالی توصیه کردند که کودک را باید آموزش قرآن داد امیرالمومنین فرمود: «فرزند را بر پدر و پدر را بر فرزند حقی است حق پدر بر فرزند آن است که در همه چیز جز در معصیت خدا اطاعتش کند و حق فرزند بر پدر این است که نام و ادبش را نیکو کند و قرآن یادش دهد.^۱ پدر و مادر باید سعی کنند که برای کودک معلم قرآن بگیرند و او را با معانی قرآن آشنا کنند تا از طریق پیوند و ارتباط با قرآن تکامل روحی پیدا کند.^۲

6-2-2) دیگر موارد

- جلب عاطفه و محبت: در امر به نیکی و دوری از گناه، اگر جنبه عاطفی آن رعایت شود و فرزند بداند که والدین، او را با تمام خوبی‌ها و کاستی‌ها دوست دارند، و از محبت آن‌ها لبریز شود، با آگاهی از شادی والدین از عمل نیک خویش و ناراحتی آن‌ها از عمل زشت خود، سعی می‌کند با روی آوردن به نیکی آن‌ها را خشنود سازد.

- جایگزین کردن عمل دیگر: اگر والدین بخواهند که کودکشان کار خاصی را انجام ندهد، تنها نباید با گفتن نکن، دست زن، با او برخورد کنند؛ بلکه برای اصلاح او چند راه مناسب و سرگرمی صحیح را در اختیارش بگذارند تا به آن‌ها بپردازد.

- معرفی الگو: معرفی الگو برای جذب به خوبی‌ها و ترک بدی‌ها و منکرات بسیار موثر است. در این رابطه والدین می‌توانند با رفتار پسندیده الگوی کودکان خود باشند و یا با معرفی و تقدیر و تشویق الگوهای شایسته زمینه جذب کودکان به آن‌ها را فراهم کنند.

^۱. نهج البلاغه، حکمت 399

^۲. بهشتی، احمد - اسلام و تربیت کودکان، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، چاپ دوم، 1390، ص 485

تشویق و ترغیب: تشویق موجب رغبت و دلگرمی و نشاط و تحرک می‌شود و کودک را به تلاش مضاعف برای انجام امور خیر و ترک اعمال نهی شده وا می‌دارد. کودکی که مورد تشویق قرار می‌گیرد، احساس آرامش و رضایت خاطر و اعتماد به نفس می‌کند و برای جدیت بیشتر و تحمل دشواری‌ها آماده می‌گردد. برعکس نکوهش موجب دلسردی و بی‌رغبتی می‌شود و کودک احساس حقارت و ضعف می‌کند.

-ایجاد انگیزه: والدین با آگاه ساختن کودکان نسبت به پاداش کارهای پسندیده و کیفر امور ناپسند و همچنین با آشنا کردن آنها به الطاف الهی نسبت به کسانی که از گناه دوری می‌کنند، می‌توانند در آنها نسبت به انجام نیکی‌ها و ترک بدی‌ها رغبت و انگیزه ایجاد کنند.^۱ عوامل ایجاد انگیزه در قرآن متعدد است؛ گاه از طریق وعده پاداش فراوان و چندین برابر عمل، فرد را به انجام کار نیک تحریک می‌کند. گاه از طریق تعلیمات عمیق دینی و اسلامی انسان را چنان صالح و متقی بار می‌آورد که خود به دنبال کارهای با ارزش می‌رود و جز به کسب رضایت خدا نمی‌اندیشد.^۲

^۱. قائمی، علی، کودک و خانواده ای نابسامان، تهران، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، چاپ

هفتم - زمستان ۱۳۸۶، ص ۳۸

^۲. ناصر مکارم شیرازی و دیگران، پیشین، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳، ج ۶، ص ۵۵-۵۶

نتیجه گیری:

طبق نتایج به دست آمده باید گفت: تحقق هدف آفرینش انسان تنها درپرتوی تعلیم و تربیت میسر است به این منظور، خداوند متعال انسان را به نیروی عقل و ابزار معرفت تجهیز کرد و پیامبرانی را با براهین روشن و احکام و قوانین متین برانگیخت و رسالت سنگین تعلیم و تربیت انسان را به آنان سپرد. لزوم تربیت دینی فرزندان در سنین کودکی، هرچند که تربیت دینی فرزند باید قبل از ولادت او شروع شود ولی از آنجا که والدین در سنین کودکی با فرزندان ارتباط مستقیم دارند و انسان در دوران کودکی و نوجوانی بیشتر و عمیق تر تحت تاثیر دیگران قرار می گیرد و روحیه الگو پذیری و تقلید در او قوی است تربیت وی در این دوران اهمیت دارد. تنها الگوی مورد اعتماد در دوران کودکی پدر و مادر هستند. کودک سعی می کند تا آنجا که می تواند رفتار خود را براساس رفتارهای آنان منطبق سازد. بنابراین اگر والدین به دستورات دین اهمیت بدهند و اهل عبادت باشند بدون شک بر ابعاد روحی و دینی کودک تاثیر می گذارند. تربیت دینی و عاطفی فرزندان از اهمیت ویژه ای برخوردار است و این تربیت در دوران کودکی به جهت آمادگی ذهنی و قلبی کودک برای پذیرش آموزش های لازم مناسب تر است. استفاده از شیوه های مناسب تربیتی در محیط خانه و عرضه درست معارف دینی و مذهبی به کودک در تربیت دینی او تاثیر فراوان دارد. بنابراین بر پدران و مادران لازم است که تمام تلاش خود را نسبت به تربیت مطلوب دینی فرزندان خویش به کار گیرند.

فهرست منابع:

- 1- احسانی، محمد، تربیت دینی خانواده، فصلنامه معرفت، 1388، شماره 32
- 2- احمدزاده، عاطفه، الهه فرضی زاد نمین، تأثیر غذای حلال در مراحل رشد جنین (قبل از بارداری و دوران بارداری) دومین همایش ملی قرآن و علوم زیستی، با محوریت غذای سالم، کد COI اختصاصی QSBHF02_001، اصفهان، اسفندماه ۱۳۹۵.
- 3- اسحاقی، سیدحسین، سلوک علوی: راهبردهای امام علی (ع) در تربیت فرزندان/ قم: بوستان کتاب قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۵.
- 4- اکبری، محمدرضا، حافظان حریم (امر به معروف در عصر ما)، قم: مسجد مقدس جمکران ۱۳۸۷.
- 5- بهشتی، احمد- اسلام و تربیت کودکان، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، شرکت چاپ و نشر بین الملل، چاپ دوم، 1390
- 6- پارسا، محمد، روان شناسی تربیتی، انتشارات سخن، 1374
- 7- پوریزدی، رحمت، تأثیر تغذیه بر اخلاق، قم: انتشارات قدس، ۱۴۰۰.
- جمعی از نویسندگان به کوشش زهرا آیت اللهی، 1391، اخلاق در خانواده، دفتر نشر معارف، قم.
- 8- حائری شیرازی، محمد صادق، تمثیلات، بیجا، معارف ج ۳، سال 99.
- 9- دهخدا، علی اکبر، 1377، لغت نامه دهخدا، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران.
- 10- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، بی تا، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، ج 1، مرتضوی، تهران.
- 11- سادات، محمدعلی، راهنمای پدر و مادران، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۲ جلد ۲.
- 12- قنادان، منصور، 1375، جامعه شناسی مفاهیم کلیدی، آوای نور، تهران.
- 13- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، جلد 10، ۱۳۸۷.

- 14-قرائتی، محسن، امر به معروف و نهی از منکر، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۴.
- 15-قائمی، علی، کودک و خانواده ای نابسامان، تهران، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، چاپ هفتم-زمستان 1386.
- 16-محدثی، جواد، تربیت دینی فرزندان/ مشهد: انتشارات قدس رضوی، ۱۳۹۱.
- 17-محمد دشتی، مسئولیت تربیت، قم، موسسه تحقیقاتی المیرالمومنین، 1380.
- 18-ناصر مکارم شیرازی و دیگران، پیشین، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۳ ج 6.
- 19-واعظ موسوی، مهدی، خانواده سبز، مشهد: استوار، ۱۳۸۸.
- 20-همت بناری، علی/امام رضا (ع) و تربیت فرزند، زائر، ش ۱۰۹، (دی ۱۳۸۲)
- 21-رلی جیوس، توماس، تعلیم و تربیت دینی (مجموعه مقالات)، مترجم؛ مشایخی راد، شهاب الدین 1911، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه.